

Григор Витез
СВИРАЛА ОД ВРБЕ

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ

Уређивачки одбор

Милан Алексић, председник

Драган Лакићевић

Радивоје Микић

Зорана Опачић

Зорица Хаџић Радовић

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

Григор Витез

СВИРАЛА ОД ВРБЕ

Избор, ѿредјовор, најомене
ДУШКО БАБИЋ

БЕОГРАД
2023

ПРЕДГОВОР

ЛИРСКА ЖУБОРЕЊА ГРИГОРА ВИТЕЗА

Григор Витез је класик српске и југословенске књижевности за децу, по вредности и значају одмах уз највеће – Ј. Ј. Змаја, Бранка Ћопића, Добрицу Ерића, Душана Радовића... Од средине педесетих година прошлог века наовамо, у нашим основним школама његове песме биле су незаборавне лекције о лепотама детињства, природе, игре, шале и смеха. У њима смо откривали тајанствене моћи језика, мелодије и ритма, радост певања без граница и дефиниција. У њима смо, неприметно и ненаметљиво, примали и благе поуке о хвалисавцима, страшливцима, лењивцима, хвалишама... О каквом песнику и о каквом дару се ради, најбоље говори један необичан биографски податак: његова *прва њесма* за децу своје *прво објављивање* имала је у школској читанци!¹ Десетак година после тога, многе песме Григора Витеза ући ће у читанке у целој Југославији.

Да бисмо боље разумели Витезову поетику – основне теме и мотиве, стварносни амбијент, поступке, утемељења у традицији – навешћемо неколико најважнијих биографских података из његовог живота. Рођен је 1911. године, у селу Косовац крај Окучана. Рано је остао без оца, па је детињство провео са мајком и три брата, на сеоском имању. Ту је, „из прве руке“, упознао село и сеоске послове, природу, потоке, шуме, ливаде, кокошке, гуске, птичји свет, мирисе и боје трава, народну поезију, загонетке, питалице, разбрајалице,

¹ „Монтерова пјесма о свјетлу“, *Читанка за III разред*, Загреб, 1946. У следећих десетак година ушла је у букваре и читанке у Сарајеву, Београду и Љубљани.

бајке... Све ће то касније ући у његове песме на разне начине – као теме, ритмови, поступци, разумевање човека/детета, света и живота. Нижу пучку школу завршава у Окучанима, а Државну реалну гимназију у Новој Градишки. Након завршене гимназије, уписује Државну учитељску школу у Пакрацу, када се први пут одваја од породице и куће. По повратку из војске, 1934. године, добија прво учитељско место у Слободној Власти, покрај Ђакова. Затим следе: Воћин, Доњи Вакуф, Голинци крај Ораховице... Из учионице одлази у партизане, где делује на образовању наставног кадра и припреми просветне делатности у Славонији и Барањи. Тада почиње интензивније да се бави поезијом: рукопис једне збирке изгубио је прелазећи набујалу реку Суњу, о чему пише у „уломцима ненаписаног дневника“ – *Очи ѝраже свјејлосиј*.

После рата наставља просветну делатност, најпре као шеф Одјсека за просвјету у Министарству просвјете у Загребу, а затим као начелник за школска и педагошка издања у Накладном заводу Хрватске и шеф одсјека издавачке делатности у Одјелу за културу и умјетност Министарства просвјете. Уз чиновничке послове, ангажује се у уредништву неколико часописа – члан је редакције „Новог покољења“ и „Српске ријечи“ и главни уредник часописа за децу „Пионир“. То је био важан спољашњи покретач његовог бављења дечјом књижевношћу: трагајући за квалитетним прилозима за часопис, по наговору пријатеља Виктора Цвитана, и сам почиње да их пише са таквом преданошћу и интензитетом да ће ускоро његове књиге песама за децу почети да сустижу једна другу: *Веселе замке* (1955), *Прејелица* (1956), *Сиво вукова* (1957), *Кад би дрвеће ходало* (1959), *Хвајшајте лойова* (1964), *Гдје ѝриче расиу* (1965), два избора из поезије – *Једној ѝири у ѝају* и *Иза брда ѝлава* (1961) и једна књига прозе – *Бајка о ѝлиненој ѝирици* (1961). Последњих пет година живота провео је прикован за болесничку постељу, али и је и у тим условима обављао своје уредничке дужности и – писао песме. Последња књига – *Ири се насѝавља* (1966) изашла је

неколико дана после његове смрти. Тако је за десетак година (укључујући и оне у болесничкој постели) настао књижевни опус који ће бити трајно уграђен у врхове српске књижевности за децу.

У сенци поезије за децу остаће сви остали књижевни послови Григора Витеза: поезија за одрасле, дневничка проза, аутопоетички есеји, преводи великих руских песника – Лермонтова, Горког, Багричког, Мајаковског, Пастернака, Јесењина и Блока; уреднички и антологичарски рад. Пре прве књиге песама за децу објавио је четири књиге песама за одрасле: *Сан борца у зору* (1948), *Пјесме* (1950), *Наоружане руже* (1955) и *Повјерење живоју* (1957). Из тих књига направиће избор *Као лишће и трава* (1960). Већ по насловима се види да у овим књигама доминира ратна и револуционарна тематика, која се скоро подразумевала у тим годинама. Крећући се у оквирима стереотипа овог жанра, Витез неретко изненађује свежом, непосредном сликом и снажном сугестивношћу израза, као у ефектној минијатури „Таласи“: „Кад су сами / Нема их. / Само мирна вода. // У њој спавају још neroђени. // Кад се дигну рукама вјетра / Један другоме на рамена / Онда зашуме, запјевају. // (Крај њих се боље тишина чује).“ Није тешко приметити да су ове песме пуне горчине и песимизма, неке тешке меланхолије којој песник не види лека („Четири пуста зида. Сам. / Овако сам ћу бити у свом гробу“). Али, баш зато, у њима се лакше уочава она песникова страна која ће се оваплотити у књигама за децу – блискост са природом и дечјим доживљајем света. У овим песмама Витез „чезне за родним селом, дозива цветања воћа у завичајним воћњацима, послушкује жубораву песму потока, хук слапа, жуди за цвећем које купа роса...“² Таква је, рецимо, песма „Дијете и лептир“, у којој налазимо следећу строфу: „За двориштем, крај хрпе црне, / Ко дах прољећа лептир пане. / Похита дијете чежњом срне, / А лептир модри лебдјет стане.“ Песме за

² Драгољуб Јекнић, *Српска књижевност за децу II*, Београд, 1994, стр. 34.

одрасле, којима се Витез јавио у књижевности, као да су призивале и слутиле његове књиге за децу, које ће се појавити после неколико година.

Кад се сагледа путања Витезовог песничког опуса, заокрет од „револуционарне реторичности“ и „лирско-медитативне“ перцепције света³ ка безазленој једноставности дечје песме, доживљавамо као унутрашњу, поетичку и животну, нужност. О томе, на симболичан начин, сведочи наслов његовог недовршеног ратног дневника – *Очи истраже свјетлости*. Испрва су је тражиле у тескобној и грубој стварности, или у осамљеничким саморефлексијама, а нашле су је у безазленој дечјој игри. То више није само поетичка промена, то је један нови светоназор, препознавање детињства као заклона и излаза из тескоба и ужаса стварности. Такав однос према детињству видимо у свакој Витезовој песми за децу, а песник га је и експлицитно саопштио у одличном аутопоетичком тексту „Дјетињство и поезија“:

Дјетињство. Оно је толико у нама натопљено меким одсјајима лиризма, слободе, среће, туге за изгубљеним, чежње за повратком великог питомог прољећа, игре, зелених тратина, птица, неба, куштрових грмова, бистрих брзица, меких стаза босоног трчања... буди толико мноштво неповратних љепота и асоцијација да већ сама та ријеч има нечег што је већ само по себи један извор живих лирских жуборења у нама, као једна акумулирана снага којом смо заувјек цијепљени и која нас и даље чува од погубних рашчовјечења којима нам пријете суровости живота.⁴

³ Бранко Бошњак, „Ратна лирика и поезија за дјецу Григора Витеза“, предговор за књигу: Григор Витез, *Говор мојих дана*, Винковци, 2007, стр. 5.

⁴ Григор Витез, „Дјетињство и поезија“, у књизи: *Очи истраже свјетлости*, Изабрана дјела Григора Витеза, приредио Никола Вујић, Загреб, 2011, стр. 77.

Потреба да се враћамо детињству за Витеза није поетичко опредељење већ антрополошка чињеница, могућност да се бранимо од „погубних рашчовјечења“ која вредају на сваком кораку. Окретање детињству и детињем поимању света ослобађа у нама дионизијску снагу слављења живота, кроз радост играња и певања, кроз „лирска жуборења“ која чекају да се прелију у језик, ритам, мелодију. Витезова поезија за децу долази из таквог доживљаја света и човека: посматрана као целина, она је радосни кликтај, занесена „апотеоза детињства“,⁵ трептај „плавог лептира“ крај „црне хрпе“ човекових дана и послова.

На овој „филозофији детињства“ Витез гради и појам поезије уопште: у свом елементарном, примордијалном облику поезија је неодојива од детињства, и то се види по томе што свака култура има поетске облике усмености намењене тек рођеном детету. Дете у колевци реагује на хармоничан и мелодичан распоред вокала и сугласника, одазива се магији језика. Поезија се рађа са дететом и у бићу детета чува се у елементарној чистоти и снази. Код одраслог човека – увученог у вртлог брига, лажи, лутања – временом отупи та веза поезије и детета, али никад сасвим не ишчезне. И баш то мало и затомљено, „што не ишчезне“, јесте клица која чува потребу за певањем, односно за повратком детињству. Зато је „поезија за децу један вид враћања изгубљеном детињству“,⁶ а то значи да је она нешто више од „служења деци“: песник који пише дечју поезију не обраћа се само деци, него и одраслима, а прво самом себи. Дечја песма увек је шира од свог имена: она је *унуџрашња њоџреба* и *израз њоседне душевности* самог песника, а то може приметити и разумети само одрастао човек. Следећи Бјелинског, Витез из тога извлачи важан закључак: „поезија за дјецу треба да буде и одраслима поезија“, па „не може бити неке друге мјере у

⁵ Никола Вујчић, „Апотеоза детињства“, поговор за књигу: *Очи џраже свјешлости*, Изабрана дјела Григора Витеза, Загреб, 2011, стр. 370.

⁶ Григор Витез, *Иџо*, стр. 79.

оцјени њене књижевне вриједности“.⁷ Исти став, изречен у још радикалнијем облику, наћи ћемо и код Милована Данојлића: „Дечја публика није једини, ни тако јасно утврђен разлог постојања онога што је у дечјој поезији највредније. Оно, пак, што је писано само за децу, и у дечјем духу, доиста је књижевно безвредно и безначајно.“⁸ Поезија за децу почива на једноставности и јасности дечјих представа о свету, али она, као што лепо рече Душко Радовић, мора бити „паметнија од деце да би могла откривати неоткривено“.⁹ Доказ за то су стихови које пишу деца – они ни под којим условима не могу да се зову поезија. У историји светске књижевности нема познатог случаја да је дете постало песник (Рембо је само прерано сазрео човек!). Деца могу бити сликари, музичари, шахисти... али не могу бити песници. И то, ваљда, нешто говори о посебности поезије међу свим умним и стваралачким моћима човека.

У цитираном одломку из аутопоетичког есеја „Детињство и поезија“ јасно је истакнута препознатљива, вероватно најважнија поетичка особина Витезовог песништва за децу – везаност за природу и село. Природа је позорница на којој се „дешавају“ све његове песме, а сеоска деца су његови једини лирски јунаци. Сеоско имање, поља, шуме и шумарци, потоци, кокошке, мачке, гуске, зечеви, препелице, шеве, вукови, лисице, храстови, брезе, тулипани... то је свет Витезове поезије, јасно видљив већ у насловима његових песама. У тим песмама „ништа није измишљено“, све је утемељено на личном искуству и доживљају. Када би се направио прецизан регистар животињских и биљних врста заступљених у Витезовим песмама, добили бисмо јасну слику његовог

⁷ Исто, стр. 76.

⁸ Милован Данојлић, „Један век дечје књижевности“, у књизи: *Наивна љесма*, Београд, 2004, стр. 18.

⁹ Душан Радовић, предговор за *Анџологију српске поезије за децу*, Београд, 2018, стр. 7.

тананог познавања природе. Са богатством флоре и фауне Витезове поезије тешко да се може мерити било који други српски песник. То није показатељ само широког распона мотива и слика, него и неупитног познавања самог предмета певања, што је увек био један од првих услова поетске уверљивости и истинитости. Зато су читаоци, и деца и одрасли, брзо „поверовали“ Григору Витезу.

Витез је знао да се добра песма за децу не може склопити само од речи, ткањем досетки и рима, за њу је потребно много више од те вештине – лично искуство, непосредан, чулни доживљај оног о чему се пева. „Највећи утјецај на моје писање стихова за дјецу има, у првом реду, моје дјетињство, природа и доживљене слике мога завичаја, а онда и остали фактори, као што је мој рад с дјецом у разреду, народне приче и загонетке, те путови и успјеси значајних пјесника који су писали за дјецу. Ја тачно знам изнад којих њива моја шева вије своју јутарњу пјесму, у којој је ливади шумио мој „Храст“, гдје је стајала ’јабука крај пута’, које више нема, коју су ливаду косили косци кад је излетјела препелица која се нашла у наслову једне моје збирке“, сведочи Витез у аутобиографском тексту, објављеном у зборнику *Дјечји њисци о себи*.¹⁰ Деца која трче пољанама и утринама питомог села Косовца, које у госте зове „кума шума“ јесу његови ђаци из учионице, а међу њима је он, са својој браћом, срастао са звуцима, бојама и мирисима међу којима је растао. У тим сликама и сећањима, бајковито очућеним и поетизованим, враћао се песник „изгубљеном рају детињства“, себи, језгру живота које нас чува од „погубних рашчовјечења“. Све је ту преливено неком радошћу, без почетка и краја, аркадијском повезаношћу земље и човека, отелотвореном у *слободном дешетшу*, разиграном у крилу природе. Ово *слободном*, никако не значи разузданом и раскалашном, ослобођеном свих обавеза и обзира. И кад изврдава да учи и пише домаће задатке,

¹⁰ *Дјечји њисци о себи*, зборник, приредио Ахмет Хромаџић, Сарајево, 1969, стр. 32-46.

и кад се служи лукавствима и лажима, то дете је природно, питомо, здраво. Сва деца коју у своје песме уводи Григор Витез личе на оног малишана Драгана из песме „Добро јутро“: „Добро јутро! Добар дан! Иде Драган / Раздраган / Изгубио невољу / Шетајући по пољу, / Изгубио тугу / шетајући по лугу“.

Пратећи Витезову везаност за село и природу, дошли смо до још једне поетичке доминанте његове поезије за децу – блискости са народном књижевношћу. У време кад је настајала Витезова песмарица, народне песме и приче биле су уткане у живот села као његов природни део. Као сејање и жетва, припремање огрева, храњење стоке... У наведеном аутобиографском одломку песник изричито каже да су поред слика из дјетињства, природе и рада са децом, највећи утицај на његово стваралаштво имале „народне приче, пјесме и загонетке“.

Али, и да не каже, то се види у његовим песмама, где лако препознајемо чисте облике усмене традиције, највише загонетку и успаванку. „Прва Витезова књига за децу *Веселе замке* јесте збирка загонетки, а готово свака следећа књига садржавала је циклус загонетки.“¹¹ Витез је у загонеткама видео подесан облик општења са децом јер су организоване као „игре духа и језика“, остварене у „поетским метафорама изванредне сажетости и кристализације“ („Дјетињство и поезија“, 87). Држ загонетке је у постављању питања, а не у самом одговору. Загонетање је вид поетизације – асоцирање на ствари и појаве путем *духовитих метафора* („У пољу дједа / У сунце гледа, / Зелен му skut, / Шешир му жут“, *Сунцокреј*) и *усмеравање алоичности* („Сви што је воле, / Сви је туку, / Бију је ногом / И бацају из руку“, *Лойша*), или комбинањем тих поступака, удружених са снажним звуковним ефектима („Тајко Рајко, / Зелена му грива, / Синчић Слајко / У шкрињици снови“, *Орах*). Загонетка је стваралачки акт

¹¹ Никола Вујчић, *Истио*, стр. 374.

имагинације у састављању питања, одговор је само домишљатост, а заједно су весела игра, „оштреће памети“, разигравање језика, „сејање смеха“. Загонетка је „по дефиницији“ блиска дечјој песми, јер почива на афирмацији игре, духовитости, парадокса, измаштане егзотике. Зато је тако издашно коришћена у „поетској радионици“ Григора Витеза, мајстора за измишљање „веселих чуда“.

Осим загонетки, код Витеза су честе и успаванке, усмени облици који се у свим културама света обраћају деци најмлађе доби. У њима има нешто праисконско, уграђено у саме основе живота. Витез их је испевао много и враћао им се у скоро свакој књизи. Тако су многе врсте из животињског царства добиле своје успаванке, па имамо: „Медвјеђу“, „Мачју“, „Гушчју“, „Вјеверичју“, „Зечју“... Из различитих углова, у складу са поретком и ритмом природе, певају се похвале мајчинству, детињству, породици, љубави, животу. Све што живи тражи начина да сачува и продужи светињу живота, да заvara непријатеља што вреба испред прага. Успаванке су песме мајчинског и породичног принципа, бриге за потомство, без које не би било света и човека. Оне су природан извор надахнућа песника за децу, а Григор Витез растао је и стварао у непосредној близини тог извора.

Зато ћемо код њега наћи јасне трагове и других облика народног стваралаштва који прате живот детета од колевке до одрастања – тапшалице, цупалке, ташунаљке, питалице, брзалице, конталице, разбрајалице... У свакој од њих „основни елеменат је ритам и игра, а уз њих, најчешће, као готово нераздвојна, игра смисла-бесмисла, хумор, разиграност која већ позива душевне снаге да се пробуде и да судјелују у игри“.¹² Одростање детета одвија се у породици, а у њој га не храни само хлеб који даје земља, него и нека мудрост и љубав коју вековима чува и дарује деци народно памћење. „Поетско стваралаштво народног генија прати дијете од његова најранијег доба, кад још и не разумије говор одраслога,

¹² Григор Витез, *Истио*, стр. 83.

па даље, на његову путу у живот. Да би се могао на тај начин обраћати дјечи, да би могао заћи у дјечји чаробни врт, народни стваралац је проналазио погодне ријечи, ријечи магичне... Увидио је да је потребно бајати, играти се, довијати се, говорити као да би проговорило немогуће, жвргољати као птица, а бити мудар као стољећа, да те дијете не одбаци, да те може својим невидљивим, ванредно осјетљивим радарима осјетити и прихватити¹³. Таквих „магичних ријечи“ у којима се кроз игру „смисла-бесмисла“ придобија непоткупљива детиња осетљивост, наћи ћемо код Витеза у многим песмама и различитим жанровским варијацијама: „Шта ради, шта ради... киша? (питалица); „...Црни лук / Бијели лук / Порилук / Празилук / Чивилук / Несташлук... Доста, доста! / Од толико лука / Већ ме хвата мука...“ (набрајалица); „Један, два, три - / Сусрела ме ловца три, / Ловца три и пушке три“ (бројалица)...

У поетици Григора Витеза посебно место заузима бајка, која прожима целокупно његово стваралаштво за децу. Бајковитост је основни код његових песама, најчешће сатканих од фантастичних и наприродних слика, у којима стонога купује ципеле, деца лете заједно са птицама, нацртана мачка гунђа што на њој има „само једна квачка“, дјеца огледалом хватају сунце, зимски ветар моли укућане да га пусте у кућу да се огреје... Његова једина књига прозе за децу носи наслов *Бајка о тлиненој ийиши*. Бајка и бајковитост повезују и уоквирују све друге усмене облике којима се служио и све његове књиге за децу постају једна бајка о лепотама одрастања.

Мада снажно укореењена у традицију народне књижевности, поезија за децу Григора Витеза делује свеже, искорачујући неретко ка модерним поступцима и значењима, што овог песника „делегира у ред првих модерних пјесника за дјецу у нашим просторима“¹⁴. Следећи дух „народног генија“, Витез зна да аутентична песма захтева стваралачки

¹³ *Истио*, стр. 82.

¹⁴ Бранко Бошњак, *Истио*, стр. 9.

однос према обрасцу на који се надовезује, а никако репродуковање и опонашање. То се осети при сусрету са сваком његовом појединачном песмом, а потврду налазимо и у једном експлицитном исказу: „Стваралачки полазити са извора народног језика и стваралаштва не значи угледати се на већ створена дјела у смислу неке фолклоризације, имитаторски, већ у смислу у којем су, у нашој поезији на примјер, настала на тим изворима таква непролазна дјела умјетничке ријечи, као што су најбоље Бранкове пјесме, Његошев *Горски вијенац*, Мажуранићев еп о Смаил-аги, Крлежине *Баладе Петрице Керемџуха*...“¹⁵

Стваралачки однос према народним умотворинама отварао је Григору Витезу путеве варирања и надоградње усмених облика, у складу са дечјим наклоностима и могућностима разумевања. На тај начин је стваралачки моделовао значењске и стилске особине бајке, која је, како што смо рекли, основни облик усмености који је уградио у своје дело. Следећи дечју наклоност према чудесном и нестварном, Витез је своје најбоље песме написао тако нешто је образац бајке померао ка алогично-, „откаченом“, изокренутом и уврнутом. У тим песмама људи, животиње, ствари и појаве не следе природне и логичне путање и не поштују места која су им додељена у стварносном поретку. Такве песме воле сва деца и имају их све књижевности света: код Руса се зову „небивалшчине“ и „нескладухе“, код Енглеза „nonsense poems“. Суштина тих песама јесте у томе да се деца уведу „у земљу чуда“ (као Алиса у познатој књизи Луиса Керола), да се ослободи њихова машта и мисао и, најчешће, да се при томе слатко насмеју. Многе познате песме Григора Витеза испеване су у том маниру: „Како живи Антунтун“, „Кобајаги

¹⁵ Григор Витез, *Истио*, стр. 95. Један век пре Витеза, истоветан став о угледању на народне умотворине формулисао је у својим есејима и естетичким расправама Лаза Костић, такође велики поклоник „народног генија“. Српски песник, сматра он, мора да се веже за народни језик и народну душу, али не сме да се слепо поводи за њима. Имитације народних песама звао је „повођеницама“ и „слепачким клањалицама“.

пјесма“, „Ловцу“, „Кад би дрвеће ходало“, „Пјесма дангубе“, „Шарене лажи“, „А зашто не би“, „Зар ми не вјерујете“...

Поезија за децу Григора Витеза потврђује научну тезу да дечја књижевност „више но иједна друга форма изражавања има свој корен у фолклору“. У свим културама, народне умотворине обраћају се пре свега деци јер су она „подмладак племена, посебно пријемчив за његова најранија и најдубља духовна искуства“, па би „без предавања млађима те умотворине изгубиле нешто од смисла свог постојања. Дух племена управо се у детињству завештава будућности“.¹⁶ Витезове песме за децу добро је посматрати и из ове перспективе: у њима је заиста проговорио „дух племена“ и обратио се „подмлатку“ који једино може да га сачува у будућности.

Утемељеност Григора Витеза у класичним вредностима српске књижевности види се и у везама са песницима на које се угледао, пре свих са српским романтичарима. На ту блискост с правом је указао Драгољуб Јекнић¹⁷, издвојивши два велика песника којима је био најближи – Змаја и Бранка. О тесним везама са Змајем говори и једно лично песниково сећање на догађај из најранијег детињства, кад су му као четворогодишњем дечаку, на почетку Великог рата, старији објашњавали зашто су једну књигу морали да крију „на сјенику у стаји“: „Мени су рекли да се та књига не смије имати, па се мора добро сакрити. Касније, кад је рат већ био готов и Аустроугарска царевина пропала, ја сам видио да је то била књига пјесам Јована Јовановића Змаја, штампана ћирилицом. Имао сам велико поштовање према тој књизи...“ (*Дјечји њисци о себи*, стр. 32–46). Змајева песмарица, заједно са народним песмама била је, очигледно, прва лектира и прва „школа певања“ дечака Григорија Витеза. У њој је могао да нађе све оно што ће бити најважнија обележја његове поетике – лакоћу, једноставност, течност израза,

¹⁶ Милован Данојлић, *Истио*, стр. 11.

¹⁷ Драгољуб Јекнић, *Истио*, стр. 36.

пријемчиве ритмове, рафинирану духовитост, осетљивост за ситуацију из које може настати песма за децу, искрен и спонтан став према дечјем свету, у којем блискост и поверење иду изнад повлађивања и додворавања... Од Змаја је научио да добра песма за децу није идеализовање детета и бескрвно, најчешће лажно, заступање свега што деца раде и мисле, напротив: дечји песник дете мора сагледати у реалном свету, у *стварности* а не у *идиличној слици*. Као и Змај, и Витез је пред собом имао природно и спонтано дете, које нас весели својом радозналошћу, разиграношћу и безазленошћу, али које уме да буде и несташно, лукаво, лењо, својеглаво, хвалисаво, себично... И Змај и Витез знали су да се у дечјим песмама пева само о ономе што стварно постоји, што је доступно чулима и „може се нацртати“. Дечја песма не трпи апстракције, сложене мисли, високе претензије.

Али, Витезов однос према Змају, као и према народном стваралаштву, далеко је од сваког епигонства и склапања „повођеница“. У Змајевим песмама, у складу са временом у којем су настајале, песник се често јавља у улози васпитача, чије су поуке казане јасно и директно. То је ишло уз доброћудног Чика Јову Змаја, а његова публика је то очекивала од њега. Витезу је страна свака дидактика,¹⁸ до те мере да је био противник „обраде“ дечијих песама у школи и њиховог тумачења на конвенционални начин: довољно је да се читају и памте, да се примају непосредно, чулима и емоцијама, да се деца у сусрету са песмом радују и играју. Добра песма ништа не објашњава, никога ни у шта не убеђује, не потчињава се ниједној намени и друштвеној функцији. Оно најлепше и најважније у њој је изнад сваког рационалног објашњења, а поготово изнад етичке и педагошке „примене“.

¹⁸ „Ако нам код Змаја данас нешто смета, ако има код Змаја нечега што није остало као вриједност и даље, то су у првом реду баш ти дидактички моменти у његовој дјечјој поезији, то је обол који је он платио грађанској моралистичкој педагогији свог времена...“ („Дјетињство и поезија“, стр. 106).

Дечја песма је понесеност, ритам, емоција, радовање лепотама језика и света.

У том погледу, Григор Витез је ближи Бранку Радичевићу. Бранко није писао песме за децу, али у његовим сликама младости, коју најчешће види у крилу природе, има нечег детињег, што не мисли да ће икад остарити. Томе је врло блиска она радост Витезовог дечака који је „изгубио невољу / шетајући по пољу“. Бранка ћемо видети, или назрети, у многим Витезовим сликама, као што су: „Са откоса / блиста роса / А из траве / Попут хица / Прхну птица / Препелица“ („Препелица“); „Тамо јеле коло воде / Крај извора бистре воде, / Извор дрбља и жуборка / попут ласте, попут чворка“ („У гостима код куме шуме“)... Природа је „кума“ свакој младости; витализам младих година нигде се тако јасно не види као у крилу природе, где све „дрбља и жуборка“. Бранко и Витез, свако на свој начин, певају химну нераскидивом савезу природе и младости.

Однос Григора Витеза према фолклорном и песничком наслеђу одредио је доминантне особине његове поезије и на плану форме и поступка. У његовом стилском репертоару средишње место заузимају *йерсонификације*, *анафоре* и *йрозојеје* – фигуре које у исту раван доводе људе, животиње, биљке и ствари. Односно, фигуре које антропоморфизују природу. У његовим песмама, људи, а посебно деца, често разговарају са јеленима, потоцима, ветром, јагодама, оловкама, жар птицама... Зато су тако честе *ајосѝрофе*, без којих се такав доживљај света не може изразити („Оловко, оловко, / зашиљи се! / Задаћо, задаћо, / напиши се!) На исти начин, склоност ка бајковитом и чудесном условила је честу употребу *хийерболо*: „Донио нам дједа Чеда / једно брдо сладоледа. / Донио нам ујак Раде / Километар чоколаде“; „Увис! / Увис ћу се дићи! / До сунца ћу / Да га будим / Ићи / Ићи...“ Круг песама у којима је бајковито и натприродно умерено ка алогичном, изокренутом и бесмисленом, где се песма организује као лудичко надгорњавање у домишљању *смешних*

бесмислица, хиперболу и персонификацију надограђује *парадокс*: „Кад се јако смрачи, / Он мрак граби лонцем, / Разлупано јаје / он зашива концем“; „Пред вратима видио сам како лаје лав, / И то камен лав“. У простору парадокса, или на самој његовој граници, налазе се Витезове *мџафоре* којима гради загонетке, као у оној где се загонета *сунце*: „Сви-ма је на свијету слуга, / А у златном руху иде“, или *књиџа*: „Прича, пјева, предаје, / А ни гласа не даје“.

Уопште се може рећи да је изворишта метафоризације Витез налазио у *суйишилним* *ирешеривањима*, која, наизглед, делују сасвим спонтано, али њихово пажљиво ишчитавање и те како показује „план“ и „вођење“: то је онај слој дечије песме којим се песник обраћа *и ограслима*, а који деца, углавном, не опажају. Јер, деца разумеју једноставност и спонтаност, а немају никаквог интереса (ни способности) да се баве финесама поступка и „грађења“ песме. А то значи да и у оном слоју дечје песме који „није за децу“, песник мора бити опрезан, јер свака очигледна склоност ка артифицијелности и строгој организацији, отежава (а најчешће и онемогућава) комуникацију између песме и детета. Зато, у дечјој поезији нема сонета, а тешко га је и замислити на том месту. Уопште, за дечју песму је најбоље да форма и поступак буду сасвим „невидљиви“, осим за проучаваоце и наставнике. Као што за жедног човека није важан хемијски састав воде, али за хемичара јесте.

Да би се засводила анализа стила и поступка песама за децу Григора Витеза, неопходно је обратити посебну пажњу на „слој звучања“, као изразито обележје његове поетике. Песник у свакој песми тежи пуноћи звука, до те мере да се песма често јавља као „фонична игра“, у којој се семантички потенцијал речи у потпуности утапа у звучну експресију исказа. Тако су настале неке од најбољих Витезових песама, као што су: „Што хукће локомотива“, „Лети, лети ластва“, „Тко ће с нама у шумицу“, „Свирала од врбе“, „Препелица“... Витезове песме памтимо по местима где нас преплави „плима звука“, где се значење улива у звучање и обрнуто. Тако,

у ванредно лепој песми „Квочка води своју дјецу у шетњу“, налазимо стихове: „Овако говори квочка-мама / Својим пијукавим лоптицама / Сви ходајте ножицама / Овако / Ко-ко-ко ја!“ Ономатопеја кокошјег гласа (ко-ко-ко) хомонимијски се поклопила са значењем поредбеног везника (као, ко) и тако су језик и природа постали једно – химна животу и мајчинству. Исти ефекат, још интензивније и разиграније, остварен је у песми „Свирала од врбе“, у којој се ређају слике надошлог, неукротивог радовања животу, у пролеће, кад деца праве свираљке од врбових гранчица: „Тирли, тирли, тирлала! / Дружина марширала, / У устима свирала, / Сваки има триста жеља / И пун џеп весеља!“ Зато су код Григора Витеза тако издашно коришћена стилска средства звучања и звуковних понављања: везане и слободне *риме*, *ономато-пее*, *асонанце*, *алитераације*, *етимолошке фигууре*. Њихова употреба овде није само стилски манир, него и нешто много дубље и важније: непосредни одраз песниковог доживљаја детињства и света. То је експресивна слика једног светоназора, у којем је „игра темељно поље слободе“,¹⁹ а отпор логоцентризму и рационализму пут којим се долази у тај простор.

Осим поезије, у књижевном опусу за децу Григора Витеза има још неколико жанрова у којима је остварио значајне резултате – кратки прозни састави, драмолети и радио драме. Посебно су биле запажене његове кратке приче, објављене у књизи *Бајка о ђиненој ђиџици*. Као што и наслов говори, те приче су по мотивима и начину грађења бајке, сасвим налик онима које су код нас писале Ивана Брић Мажуранић и Гроздана Олујић. Међу Витезовим причама као посебна целина профилише се циклус о бајковитим доживљајима дечака Боде, са тенденцијом да се заокружи у краћи роман за децу. То потврђују и приче које су ушле у овај избор: „Зекина кућа“, „Писмо за Боду“, „Бијела прича“, „Прича о сунцу коју је Бодо по свој прилици измислио“, „Бодо у бајци“, „Слон“ и

¹⁹ Бранко Бошњак, *Истио*, стр. 9.

„Поремећена прича“. У Витезовим причама наћи ћемо много сличности са његовим песмама: склоност ка чудесном и бајковитом, афирмацију принципа игре, блискост природи, лакоћу и спонтаност у градњи ситуација и слика, истанчан слух за ненаметљиво и непретенциозно уграђивање порука примерених дечјем доживљавању света... Једино што немају, и нису могле имати, јесте она звуковна разиграност о којој је напред било речи. У томе, можда, лежи део одговора због чега су те приче остале у сенци Витезових песама.

Упутно је, на крају, запитати се: колико су Витезове песме привлачне за данашњу децу која расту крај компјутера, у царству видео-игрица, далеко од стварних потока и ливада, где су се некад играла? Како, рецимо, данашње градско дете може да разуме ову бајковито-идиличну песмицу: „Крива чита новине / У царству хладовине. / Два је слова прочитала, / А три листа прогутала, / Сад ужива умно / Легавши на гумно“? Како ову песму може да усвоји дете које никад није видело краву (осим у сликовници и на телевизији), па, разуме се, не може ни да је замисли како у миру лежи у хладу, на неком гумну, и прежива? Детету Григора Витеза ова слика била је смешна и необична, али толико блиска да је њену бајковитост могло лако да интегрише у своје искуство, радујући се што је и оно део тог веселог, безазленог света. А градско дете нашег времена? Јесу ли му овакве песме уопште приступачне и потребне?

Питања слична овима неретко се постављају у нашој просветној и културној јавности, са јасном намером да се заговара осавремењивање школских програма језика и књижевности, у којима ће деца читати књижевна дела која су блиска њиховом свету и интересовању и која ће им помоћи да стекну знања и вештине у складу са реалним временом. Треба, наравно, осавремењивати школу и школске програме, али притом никако не смемо сметнути са ума да је децу приковану за компјутере и мобилне телефоне још потребније учити да има нешто лепше, природније, разиграније,

човечније... од стварности коју живе. Да је стварна ливада лепша од виртуелне, да је лепше свирати на свирали од врбе, коју сам направиш у рано пролеће, него гурнути слушалице у уши и бити сам у гомили, на асфалту, међу солитерима, или у својој соби пред екраном. Да нико не може измислити и направити замену за природу и стварни живот.

Ако се поново вратимо питању од којег смо почели, онда можемо рећи: песме о природи и њеним „дивним чудима“, какве је писао Григор Витез, потребне су деци данас више него икад. По цену и да је потребно савладавати комуникативне потешкоће за њихово читање и разумевање.

Душко Бадић

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

Душко Бадић: Лирска жуборења Григора Витеза 7

СВИРАЛА ОД ВРБЕ

ПОЕЗИЈА

КАКО РАСТУ ДЈЕЦА

Добро јутро	31
Плачко	32
Дјед Мраз	33
Двије руке	34
За тројицу	35
Непослушне ствари	36
Дохвати ми тата мјесец	37
Нема за мачке школе	38
Репата прича	39
Хватајте лопова	40
Гдје ћемо смијех сијати	41
Мишо претражује џепове	42
Доктор прописује	43
Оловко, оловко	44
Написана мачка	45
Како расту дјеца?	46
Багдадска прича	47

У ГОСТИМА КОД КУМЕ ШУМЕ

Тко ће с нама у шумицу	51
Препелица	52
Жетва	54
Кријесница	55
У гостима код куме шуме	56
Птичја пјеванка	59
Зима се разбољела	60
Какве је боје поток	61
Дознало се	62
Отвори прозор прољећу	63
Лептир	64
О храбром зецу	65
Тулипани дижу чаше	67
Какву коме књигу	68
Зашто се растужила слоница	70
Мали календар	72
Дуга	77
Мачак на крову	78
Миш	79
Разговор лугара и чешљугара	80

ЗАР МИ НЕ ВЈЕРУЈЕТЕ

Како живи Антунтун	83
Донио нам дједа	85
Крава чита новине	86
Зимски вјетар	87
Сто вукова	88
Ловцу	91
Зар ми не вјерујете	92
Пошао дјед Петар	93
Кад би дрвеће ходало	94
А зашто не би	95

А у нас...	97
Пјесма дангубе	99
Шарене лажи	100
Кобајаги пјесма	101
Стонога	102

САМО ДА ДЈЕЦА НЕ БУДУ ТУЖНА

Мачја успаванка	107
Медвјеђа успаванка	108
Гушчија успаванка	109
Зечја успаванка	110
Иза брда плава	111
Тиха тиха пјесма	112
Свирала од врбе	113
Шевина јутарња пјесма	115
Што хукће локомотива	117
Квочка води своју дјецу у шетњу	120
Шта ради, шта ради...	122
Врсте лука	124
Знате ли...	125
Кад се испричају све приче	127

ВЕСЕЛЕ ЗАМКЕ

Загонетке	131
-----------	-----

ПРОЗА

Зекина кућа	143
Писмо за Боду	146
Бијела прича	148
Прича о сунцу коју је Бодо по свој прилици измислио	152
Бодо у бајци	155

Слон	161
Поремећена прича	166
Чудесни пјевач – прича о Рајвилу	167

СЦЕНСКА ИГРА

Плава боја снијега	177
--------------------------	-----

НАПОМЕНЕ

Напомена приређивача	207
Библиографија	209
Изабрана литература	211
Мање познате речи	213
<i>Белешка о њисцу</i>	217

Григор Витез
СВИРАЛА ОД ВРБЕ

Издавач
СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
Београд, Краља Милана 19

За издавача
Душко Бабић

Главни уредник
Драган Лакићевић

Корице
Радомир Милић

Припрема
Графички студио
ЦРНОМАРКОВИЋ
Београд, Солунска 23

Штампа
ТЕРЦИЈА
Бор

ISBN 978-86-379-1536-2